

Заходи по охороні тваринного світу

Основні напрями охорони тварин від антропогенного впливу

Нині в Україні досить швидко зростає площа природоохоронних територій зоологічного профілю. Проте їх мережа не охоплює усіх місць проживання рідкісних видів фауни. Подекуди не виконуються і положення про їх охорону.

На наш погляд, дальшому розвитку системи природоохоронних територій (заказників, пам'яток природи) сприятиме, по-перше, спрощення підготовки документації і узгоджень. Як нині створюється, скажімо, орнітологічний заказник? Припустимо, землекористувач узгоджує державне положення про цей статус. Тоді для дотримання режиму охорони на його території, наприклад, доведеться різко скоротити вирубування дерев та обмежити іншу господарську діяльність. Отже, з одного боку, існує режим охорони заказника, затверджений органом місцевої влади, а з другого — плани вирубування дерев саме на цій території.

Природно, лісгоспзаги віддають перевагу виконанню плану вирубування, оскільки його невиконання загрожує серйозними неприємностями. Що стосується режиму заказника, то тут справи простіші, оскільки ні в кримінальному, ні в адміністративному, ні в якомусь іншому кодексі законів України немає статті, яка передбачала б покарання за недотримання режиму охорони. Тому, навіть підписавши Положення про заказник, землекористувачі нерідко одразу ж про нього забувають. Так спокійніше. Часто інформація про створення заказника на території господарства навіть не потрапляє у плани його внутрішнього земле- чи лісовпорядкування.

Таким чином, ми вважаємо, що питання про створення заказника повинно вирішуватись колегіально, на обласному

рівні, з урахуванням думки всіх заінтересованих сторін. Жодна з організацій не повинна мати право накладання “вето”. При цьому перевагу слід віддавати інтересам природи і людини, а не господарників. Положення про заказник повинно автоматично вводитись у всі плани внутрішньогосподарського землевпорядкування. Варто передбачати адміністративну чи кримінальну відповідальність за недотримання режиму охорони. Доцільно було б ввести і заохочення господарства за належне утримання довірених їм природних об'єктів, як це робиться у деяких західних країнах.

По-друге, слід переглянути структуру природоохоронних територій, ввести нові категорії і види. Зокрема, крім, наприклад, існуючих загальнозоологічних, орнітологічних, ентомологічних та іхтіологічних заказників, доцільно ввести спеціальну категорію заказників для охорони амфібій і рептилій, а також ґрунтові для охорони ґрунтової фауни, захисту якої поки що практично не приділяється уваги. До класифікації природоохоронних територій України необхідно ввести такі нові категорії, як шкільний заказник, охоронна зона навколо місць гніздування рідкісних птахів або проживання інших рідкісних видів тварин, а також спеціальних резервацій тиші, як це, скажімо, робиться у Нідерландах.

На цей час у нас діють 14 заповідників, 3 національних природних парки, 221 заказник державного і 1356 — місцевого значення, 123 пам'ятки природи державного і 2519 — місцевого значення, 13 державних ботанічних садів, 17 державних дендрологічних парків, 6 зоопарків, 559 заповідних урочищ, 83 парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва державного значення і 416 — місцевого значення. Розширилась територія Канівського, Українського степового і Карпатського заповідників, планується створити Рівненський та Єланецький заповідники, а також Гомольшанський, Кримський, Ічнянський, Київський, “Черкаський бір” національні парки.

Не секрет, що організація нового заповідника вимагає серйозної і наполегливої роботи кваліфікованих спеціалістів. Словом, потрібна спеціальна науково-проектна експедиція, яка б займалась створенням нових заповідників, національних парків і заказників. Кілька років тому було вирішено створити її в системі АН України. Однак й досі практично

ніхто не займається розробкою теорії заповідної справи. Подекуди складається враження, що ми створюємо заповідники чи національні парки не там, де треба, а там, де легше. Наприклад, до складу Шацького національного парку і Поліського заповідника увійшла значна частина другосортних лісів, що не являють великої наукової цінності, а також ті, що постраждали від антропогенного навантаження.

Вимагає уточнення і поняття “природно-заповідний фонд”. У нас до нього включають усі природоохоронні території, що начебто й не погано. Але оскільки мережа заповідників і національних парків розширюється дуже повільно, основне збільшення відбувається за рахунок простіших форм: заказників, пам’яток природи, де режим далеко не заповідний. Так, за останні десять років площа всіх природних територій, що охороняються, збільшилась на 0,5 млн га і перевищила 1,1 млн га. При цьому площа заповідників зростає лише на кілька десятків тисяч гектарів і становить 12 % площі усіх природоохоронних територій України. Очевидно, для об’єктивності статистичних даних заповідники і національні парки слід відділяти від інших територій, що охороняються.

Ми вважаємо помилковим відоме рішення про реорганізацію кращих деяких заповідників: Кримського, Азово-Сиваського і Біловезької Пущі — у так звані заповідно-мисливські господарства, які, по суті, перетворилися у вотчину високопоставлених чиновників. Колишній СРСР входив до числа держав, які підписали Конвенцію про Список Всесвітньої спадщини. До цього списку могла б приєднатись і Україна як член ООН. Гадаємо, що в Список Всесвітньої спадщини могли б увійти Асканія-Нова, акваторії Чорноморського заповідника, Великий каньйон Криму і Карадаг.

У зв’язку з введенням приватної та інших форм власності, мабуть, незабаром виникне питання про утворення приватних чи громадських зоологічних заказників або пам’яток природи. Їх власниками можуть бути як приватні особи, фермери, окремі артїлі, кооперативи екологічного напрямку, так і різні громадські природоохоронні організації — асоціація “Зелений світ”, товариство охорони природи, Орнітологічне, Теріологічне та Ентомологічне товариства АН України, а також школи, будинки юннатів. Досвід західних країн

свідчить, що іноді порядку в приватних заказниках і заповідниках більше, ніж у державних.

Загальновідомо, що лише при поєднанні раціоналізації природокористування та спеціальної охорони найбільш важливих природних територій і об'єктів створюються умови для збалансованого використання природних ресурсів із збереженням екологічної рівноваги. Іншими словами, система підохоронних територій є спеціальною формою природокористування.

Відповідно до теорії острівної екології природні процеси у резерватах, ізольованих від інших екосистем, спрямовані на збіднення дикої фауни. Для запобігання подібним явищам необхідно, щоб різні системи природоохоронних територій були б екологічно зв'язані між собою.

Окремі зоологічні, ентомологічні, орнітологічні та іхтіологічні заказники і пам'ятки природи, що існують у різних областях України, явно не спроможні зберегти різноманітність тваринного світу. Більше того, у деяких районах взагалі немає орнітологічних та іхтіологічних заказників, а переважна більшість усіх ентомологічних заказників розміщена в Харківській області.

На нашу думку, слід звернутися до досвіду природоохоронних органів Республіки Беларусь і Держав Балтії, де створюються спеціальні системи підохоронних територій, на яких передбачено збереження різноманітних природних комплексів з усіма видами та формами рельєфу, рослинного і тваринного світу. Вони сприяють відновленню втрачених системно-інформаційних зв'язків та виявленню природних еволюційних і міграційних тенденцій флористичних та фауністичних комплексів. Зокрема, беруться під охорону всі найважливіші місця відтворення і годівлі, шляхи міграції та стикування кордонів ареалів різних видів тварин як на існуючих і перспективних підохоронних територіях, так і на малоосвоєних або неосвоєних лісових масивах, луках, болотах, лісах, річках та річкових долинах.

Тільки при сполученні двох підходів: урізноманітнювання форм і категорій природоохоронних територій зоологічного профілю та створення науково обґрунтованої їх мережі—можливий найбільший ефект у справі охорони фауни.

Однією з основних причин зменшення кількості видів

тварин є, як уже згадувалося, порушення людиною середовища їх проживання: вирубування старих лісів, оранка цілих степів, осушення боліт, затоплення заплавлених лук. Наприклад, для гніздування більшості хижих птахів потрібні високі дерева. Навіть якщо дерево з гніздом не зрубали, а залишили збоку чи посередині порубки, то птахи сюди не повернуться. Іноді досить потурбувати птахів у гніздовий період, щоб вони покинули гніздо. До цього може призвести і зміна навколишнього середовища: вирубування чагарників та сухих дерев, застосування пестицидів.

Для охорони місць проживання диких тварин необхідно створювати заказники і пам'ятки природи, на території яких заборонити усі види рубок, окрім санітарних, меліорацію, прокладання доріг та ліній електропередач, будівництво, застосування отрутохімікатів. Такі підохоронні території будуть своєрідними резерватами, де тварини зможуть безперешкодно розмножуватись, а потім розселитись в інші місця. Їх треба організовувати в місцях з високою щільністю тварин, особливо там, де є види, занесені до Червоної книги. З клопотаннями перед обласними комітетами з охорони природи про організацію заказників або пам'яток природи можуть виступати державні і громадські організації, а також окремі громадяни. Добре, якщо обґрунтування підпише відомий вчений.

До обласного управління по охороні навколишнього природного середовища треба представити такі документи:

комплексну характеристику і обґрунтування необхідності охорони території із зазначенням її наукової і природоохоронної цінності, місцезнаходження, площі, землекористувачів, нинішнього стану і напряму використання, основні вимоги щодо режиму охорони;

копію плану землекористування із зазначенням меж підохоронної території, завірену районним інженером-землепорядником і керівником господарства-землекористувача;

узгодження землекористувачів: витяг з протоколу загальних зборів членів (уповноважених) колгоспу, висновок дирекції радгоспу, лісгоспагу і т.п.;

висновок вищестоящих органів землекористувачів, у віданні яких пропонується організація підохоронної природної території;

висновок органу районної влади;

для території держлісфонду — форми №1, 2 обліку лісового фонду про розрахункову лісосіку по вирубках головного користування на пропоновану для охорони територію і пропозиції щодо зміни розрахункової лісосіки;

для територій держземфонду—розподіл угідь, їх продуктивність;

узгодження з іншими заінтересованими організаціями.

Рішення про організацію підохоронної території місцевого значення приймає відповідний орган місцевої влади, загальнодержавного значення — Верховна Рада.

У Законі України “Про охорону і використання тваринного світу” зазначено, що всяка діяльність, яка впливає на стан тваринного світу в результаті порушення середовища існування, умов розмноження та шляхів міграції тварин, повинна здійснюватись з дотриманням вимог, що забезпечують охорону тваринного світу. Ці вимоги передбачають охорону середовища існування, умов розмноження та шляхів міграції, а також забезпечення недоторканості ділянок, які мають особливу цінність для сфери існування тварин (наприклад, не можна добувати пісок в кар’єрі, де поселилися ластівки, або будувати дорогу через луки, де гніздиться велика кількість колоніальних птахів).

Спеціальні заходи, які забезпечують збереження шляхів міграції тварин, повинні розроблятися та здійснюватись під час розміщення, проектування та будівництва залізничних, шосейних, трубопровідних та інших транспортних магістралей, ліній електропередач і зв’язку, а також каналів, гребель, різного роду гідротехнічних споруд.

На жаль, раніше цьому майже не приділялось уваги. Так, у зрошувальних каналах Бортницької очисної системи, спорудженої неподалік від Києва, щороку гине кілька лосів та кабанів. Справа в тому, що під час будівництва цих споруд не були передбачені виходи для тварин, які потрапили в біду. Подібні явища спостерігаються і в Донбасі, де в канали потрапляє і гине багато диких звірів.

Нині місця будівництва підприємств, споруд та інших об’єктів, які впливають на навколишнє середовище і тварин, повинні погоджуватися з обласними державними управліннями по охороні навколишнього природного середовища Мінприроди України.